

COMPAGNIESPIJPEN

door Cees Faas

De *Verenigde Oostindische Compagnie (VOC)* (1602-1795) en de *Westindische Compagnie (WIC later GWC)* (1621-1792) waren de bekendste Nederlandse internationale handelsondernemingen. Ook in Frankrijk en Engeland bestonden zulke compagnieën. Diverse midden-18e-eeuwse pijpekoppen van Goudse makelij, in hoogte variërend van 46 tot 49 mm en voorzien van een hielmerk laten de betrokkenheid van de pijpenindustrie bij enige aspecten van deze historisch belangrijke maatschappijen zien.

Afbeeldingen

Afb. 1, 2, 3. Als in augustus van dit jaar SAIL 1990 zal plaatsvinden, vaart er een replica mee van het VOC-schip *Amsterdam*. De originele Oostindiëvaarder *Amsterdam* was een grote driemaster van 150 voet, gebouwd in eigen beheer door de Amsterdamse Kamer van de VOC, in 1748.

In april 1748 werd tot de bouw besloten op "Oostenburg" te Amsterdam, terwijl eveneens in 1748, in maart, een prins werd geboren, de latere Willem V.

Dit geheel staat op een pijpekop, hielmerk *de gekr. trompet*, met Gouds bijmerk op de linkerzijde van de hiel.

Afb. 1 toont de *Amsterdam*, die al in 1749 op zijn eerste reis strandde nabij Hastings.

De Stichting "VOC-schip Amsterdam" houdt zich binnen een samenwerkingsverband (o.a. het Rijksmuseum te Amsterdam) bezig met onderzoek naar en eventuele berging van het wrak.

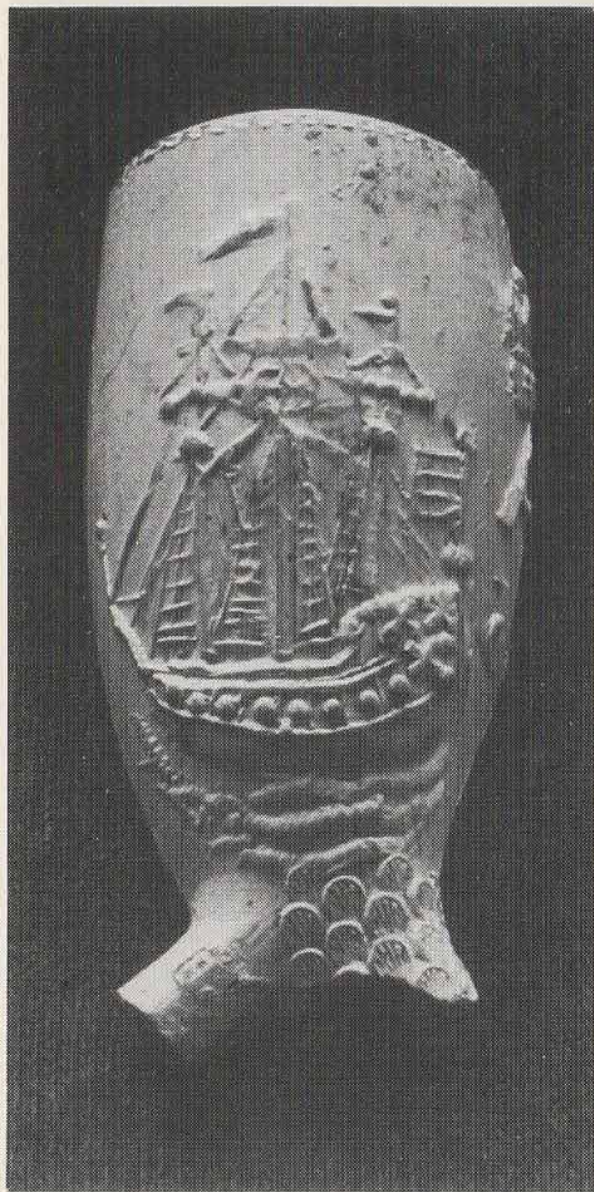
Een aardig detail op deze pijpekop vormt de vlag op de achtersteven (rechts) met de 3 kruisen uit het Amsterdamse wapen. Het kraaienest in de middelste mast is zo groot, dat er een kanon op kan staan.

Afb. 2 toont de voorzijde, naar de roker toe, met het VOC-logo en de A van "Amsterdamse Kamer".

De kroon erboven verleent het wapen een koninklijk predikaat, wat verband houdt met de rechterzijde van deze pijp

Afb. 3 waarop de zeer jonge Willem V te zien is.

Kinderen droegen destijds een soort valhoedje op het hoofd en een jurk, tot ca. 5 jaar. Kleine Willem dus ook, al draagt hij nu reeds het zwaard en staat hij al rechtop, leunend tegen de Oranjeboom. De Oranjeleeuw, links van de boom, met zwaard en pijlenbundel, waakt voor de jonge prins.

Afb. 1

Afb. 2

Afb. 3

Afb. 4

Afb. 5

Afb. 6

Afb. 7

Afb. 8

Afb. 9

Afb. 11

Afb. 10

Batavia (thans Djakarta) op Java was een belangrijke vestiging van de VOC. Hier vond handel plaats in o.a. thee, specerijen en suiker. Batavia werd in 1619 door Jan Pietersz. Coen gesticht.

Afb. 4 toont de rechterzijden van twee Goudse pijpekoppen uit ca. 1740-1750.

Het zijn driemasters van de VOC, waarvan het rechtse schip een achterzeil heeft gehesen; het linkse schip heeft alle zeilen opgerold. De tekst eronder luidt op beide pijpen WELKOM OP BATAVIA. Boven de schepen zien we de wapens van Zeeland en Delft, plaatsen met een Kamer van de VOC.

Het hielmerk van de linkse pijpekop is *de gekr. 41* en van de rechtse *de gekr. P.*

Afb. 5 toont links de linkerzijde van de laatste pijpekop met dus als tekst WELKOM OP BATAVIA. Onder het wapen van Batavia, met het zwaard der gerechtigheid, bevindt zich een cherubijnkopje, erboven een leeuwepkop. Deze leeuw houdt het schild vast, terwijl daarboven een kroon staat, geflankeerd door het logo VOC-Batavia en het Amsterdamse wapen.

Afb. 5 toont rechts een gekroond wapen van Batavia in vier kwartieren. De kwartieren 1 en 4 laten het zwaard zien met de lauwerkrans, de kwartieren 2 en 3 het logo VOC-Batavia. Dit is de voorzijde van de pijpekop met als tekst VIVAT BATAVIA van

Afb. 6 en 7, resp. linker- en rechterzijde. De geblinddoekte Justitia komt voor op *afb. 6* met haar attributen zwaard en weegschaal. Het hielmerk is *de vos op zijn gat*.

Afb. 8 toont de voorzijde van een pijpekop uit ca. 1750, waarop het wapen van Gustaaf Willem baron van Imhoff (1705-1750). Hielmerk *de gekr. 40*. De pijp is ook heraldisch interessant door de zeeleeuwen in de kwartieren 1 en 4: in rood een gouden zeeleeuw.

Het wapen wordt omgeven door golfjes met daarin een grote letter V, links van het wapen een O en rechts een C.

De Heren XVII, de VOC-directie, benoemden Imhoff tot gouverneur van Ceylon (1736-1740) en van Batavia (1742-1750). Rondom de voorzijde staat als tekst LANG LEEV SYN HOOGEDELE DE HEER GENERAAL IMHOF. (Zie ook *Afb. 9*)

Aangezien zijn benoeming tot generaal door Willem IV pas in 1742 plaats vond, kan deze pijpekop niet voor 1742 gemaakt zijn.

Afb. 10 toont de achterzijde van de pijp met de tekst IMHOF boven een medaillon met zijn afbeelding.

Afb. 11 Hiernaast de tekst BATAV boven een medaillon met het zwaard van Batavia in lauwerkrans.

Geheel boven de wapens van Amsterdam en Zeeland, de twee VOC-Kamers die ook het meeste geld bijdroegen voor de bouw van de *Amsterdam* in 1748.

Van Imhoff had in 1742 de aanzet gegeven tot de bouw van dit type retourship.

Afb. 12 De achterzijde van de linkse pijpekop toont het gekroonde gecombineerde wapen van Zeeland, Middelburg, Vlissingen en Veere, met daaronder de tekst ZEELANDIA. Hielmerk *de gekr. AP* als monogram.

Bij de linkerzijde van de rechtse pijpekop heeft alleen het wapen van Zeeland plaatsgemaakt voor het monogram GWC van de *Geoctroyeerde Westindische Compagnie*. We zien tevens weer het cherubijnekopje onder dit wapen, net als bij WELKOM OP BATAVIA van afb. 5. De rechterzijde, hier niet afgebeeld, vertoont ook zo'n driemaster. De tekst luidt nu WELKOM IN GVINE. Hielmerk *de gekr. 46*.

In Guinea, gelegen aan de westkust van Centraal-Afrika, werden door de GWC op grote schaal slaven gehaald; tijdens het seizoen 1767-1768 bijvoorbeeld zo'n 6300. De GWC bezat er forten, zoals ELMINA van waaruit het transport naar Zuid-Amerika geregeld werd door schepen van de WIC (GWC).

De Zeeuwse vlootvoogd A. Crijnssen veroverde op de Engelsen in 1667 een fort, gelegen aan de monding van de Surinamerivier. Hij noemde dit fort ZEELANDIA (zie afb. 12) O.a. via dit fort gingen de slaven naar suiker-, tabaks- en koffiëplantages. Verreweg de meeste slavenschepen kwamen uit Zeeland, en op oude kaarten heette Paramaribo ook wel Nieuw-Middelburg.

LITERATUUR

- 1 *Kleipijpen* door W. Krommenhoek en A. Vrij, met Compagniepijpen op foto's 895 t/m 898.
- 2 *De Nederlandse Kleipijp* door Don Duco, afb. 573 en 575.
- 3 *De Kleipijp als Bodemvondst*, uitgave door de PKN, blz. 84, afb. 76,77 en 80.
- 4 *Scheepsarcheologie* door G.D. van der Heide.
- 5 *VOC-schip Amsterdam* door H.H. van Rooij en J. Gavronski.
- 6 *The Wreck of the Amsterdam* door Peter Marsden.
- 7 *Van VOC tot Werkspoor* door diverse auteurs.

Afb. 12

- 8 *Sporen van de Compagnie* door R. van Gelder en L. Wagenaar.
9 *De VOC in Azië* door prof. dr. M. Meilink-Roelofs.
10 *De Oostindiëvaarders* door R. Miller en Time Life red.
11 *Zout en Slaven (WIC)* door Ruud Spruit.
12 *Willem Bosman in Goud en Slaven* door Aad van den Heuvel.